

Ugledni profesor na George Washington Univerzitetu, Seyyed Hossein Nasr, ekskluzivno za "Preporod" govori o religijskim sukobima zasnovanim na sektaštvu, o fenomenu projekta "evropski islam", o dehumanizaciji nastaloj kao posljedica enormne ekspanzije moderne tehnologije.

Sunitsko-šiijski sukob je bez sumnje glavna tragedija u islamskom svijetu

RAZGOVARAO: ENES KARIĆ

KARIĆ: Poštovani profesore Nasr, dozvolite da Vam zahvalim na izdvojenom vremenu da odgovorite na moja pitanja. Kao profesor i intelektualac svjetskog glasa poznati ste, između ostalog, i kao čovjek koji je priznat i uživa povjerenje i od muslimana i kršćana, i od sunija i šija. Osim toga, proznati ste i kao osoba koja je napisala hiljade stranica o tradicionalnom islamu u modernom svijetu. Moje prvo pitanje glasi: Da li pratite najnovije događaje i kretanja u većinskim muslimanskim zemljama? Da li ta kretanja pratite sa intelektualnim zanimanjem ili pak, sa pukim ljudskim zgražavanjem?

PROFESOR NASR: Pomno pratim ove događaje kako intelektualno, tako i sa onim što nazivate "ljudskim zgražavanjem", ali nastojim da postavim te događaje u širi kontekst historijskih promjena koje se odvijaju, a ne samo u kontekst tekućih događaja. Štaviše, nastojim da se koristim izvorima vijesti ne samo iz zapadnih medija, već i iz islamskoga svijeta.

KARIĆ: Nažalost, kad su posrijedi tradicionalne muslimanske zemlje, strašni ratovi obilježili su osamdesete i devedesete godine XX. stoljeća. Iračko-iranski rat odnio je oko milion žrtava, ranjenih je oko tri miliona. Potom je došao prvi Zaljevski rat predvođen SAD-om, poginule su ili stradale stotine hiljada Iračana. Kao da je tada Zapad sa Amerikom na čelu još jednom stavio do znanja da je on taj koji nadgleda međumuslimanske sukobe. Potom je, tokom devedesetih godina XX. Stoljeća, izbio građanski rat u Alžiru, do sada je poginulo više od dvije stotine hiljada ljudi. Mislili smo da ne može biti gore. A danas vidimo da može. Koje su razlike između sukoba u

muslimanskom svijetu u decenijama krajem XX. stoljeća i strašnih ratova koji divljaju danas od Atlasa do Hindukuša?

PROFESOR NASR: Najvažnija razlika je ta da je do prije jednoga desetljeća većina sukoba u islamskom svijetu, ali ne svi, uključivala izravnu stranu intervenciju ili invaziju, počev od britanske invazije Sueckoga kanala i francuske invazije Libana, invazije Iraka (dva puta), Afganistana i Libije. Sada je djelovanje stranih sila postalo tajnovitije, na primjer u Jemenu, dok su sukobi među samim muslimanima poprimili više sektašku boju sa širenjem neovehabijskih i neoselefijskih pokreta i njihovoga posebnoga suprotstavljanja šiizmu kako to vidimo u Siriji, Iraku, Pakistanu i Bahreinu.

KARIĆ: A sada da raščistimo jednu stvar. Naime, u muslimanskim zemljama postoji jedan veliki dio javnog mijenja koji smatra da sve tamošnje ratove i međumuslimanske sukobe izaziva Zapad. Mnogi su razlozi za tako prisutne zapadne prste: nafta, strateška pozicija regiona, itd. Dok nismo odmakli u ovom našem razgovoru, dobro bi bilo da čujemo Vaše mišljenje o Zapadu kao navodnom vinovniku međumuslimanskih svađa i ratova danas.

PROFESOR NASR: Dozvolite mi da kažem na početku da najveći dio krivnje leži na plećima samih muslimana, uključujući i njihovu spremnost da se potčine zapadnim spletkama. Ali nema nikakve sumnje da i Zapad također igra središnju ulogu u sadašnjim međumuslimanskim sukobima. "Zavadi pa vladaj" i huškanje jedne grupe naspram druge neodvojivi su dijelovi britanske kolonijalne politike koju Zapad sada primjenjuje u jednome drugome obliku. Znakovi ove politike postoje

Mi muslimani ne možemo okrivljavati samo Zapad za nedostatak jedinstva među nama.

Nas same prevashodno treba okrivljavati što smo dozvolili da drugi iskoriste razdore između nas radi vlastitih političkih i ekonomskih ciljeva. Sukobi zasnovani na religijskom sektaštvu, etničkim razlikama i slično ispunjavaju brojne stranice ljudske historije. Ono što je drugačije sada jeste to što takve sukobe strane sile koriste u velikoj mjeri, baš onako kako to vidimo u islamskom svijetu danas.

svuda, ali mi muslimani ne možemo okrivljavati samo Zapad za nedostatak jedinstva među nama. Nas same prevashodno treba okrivljavati što smo dozvolili da drugi iskoriste razdore između nas radi vlastitih političkih i ekonomskih ciljeva. Sukobi zasnovani na religijskom sektaštvu, etničkim razlikama i slično ispunjavaju brojne stranice ljudske historije. Ono što je drugačije sada jeste to što takve sukobe strane sile koriste u velikoj mjeri, baš onako kako to vidimo u islamskom svijetu danas. Katolici i protestanti su se borili stotinu godina jedni protiv dru-

Seyyed Hossein Nasr rođen je u Teheranu 1933. godine, u uglednoj porodici univerzitetskih profesora, književnika i ljekara. Otac mu je bio kraljevski ljekar u doba dinastije Kadžara, bio je i profesor medicine i prava. Majka mu potječe iz alimske porodice (njezin djed Šejh Fadlallah, bio je najistaknutiji vjerski učenjak sprva XX stoljeća u Iranu).

Seyyed Hossein Nasr je svoje osnovno obrazovanje započeo u svojoj porodici u Teheranu, na kružocima gdje su se držala predavanja o islamu, te o književnosti (o Sadiju, Nizamiju, Firdusiju, Hafizu...). Nakon osnovne škole koju je završio u Teheranu, Seyyed Hossein Nasr je otišao u Sjedinjene Američke Države i upisao se u srednju školu (u New Jersey) koju je pohađao u godinama nakon Drugog svjetskog rata. Godine 1950. Seyyed Hossein Nasr se upisuje na studij fizike i matematike na MIT-iju (*Massachusetts Institut of Technology*), na kojem se pokazao kao briljantan student. U to vrijeme studira i fi-

lozofiju, pohađa i predavanja iz povijesti znanosti, itd. U ovo vrijeme ga je profesor Giorgio de Santillana uveo u djela i duhovne discipline kojima su se bavili Frithjof Schuon, Rene Guenon, Ananda Coomaraswamy, i drugi slavni predstavnici perenijalne filozofije.

Godine 1954. Seyyed Hossein Nasr završava MIT (stekao je fakultetsku diplomu iz fizike i matematike) potom se upisuje na postdiplomske studije na Univerzitetu Harvardu, gdje nastavlja studirati deskriptivne prirodne znanosti, da bi magistrirao iz geologije. Tokom ovog perioda Seyyed Hossein Nasr se sve više okreće proučavanju islama i tradicionalnih islamskih nauka, pa je u periodu od naredne četiri godine na Harvardu završio doktorske studije (doktorirao je o temi *Uvod u islamska kosmološka učenja/An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*).

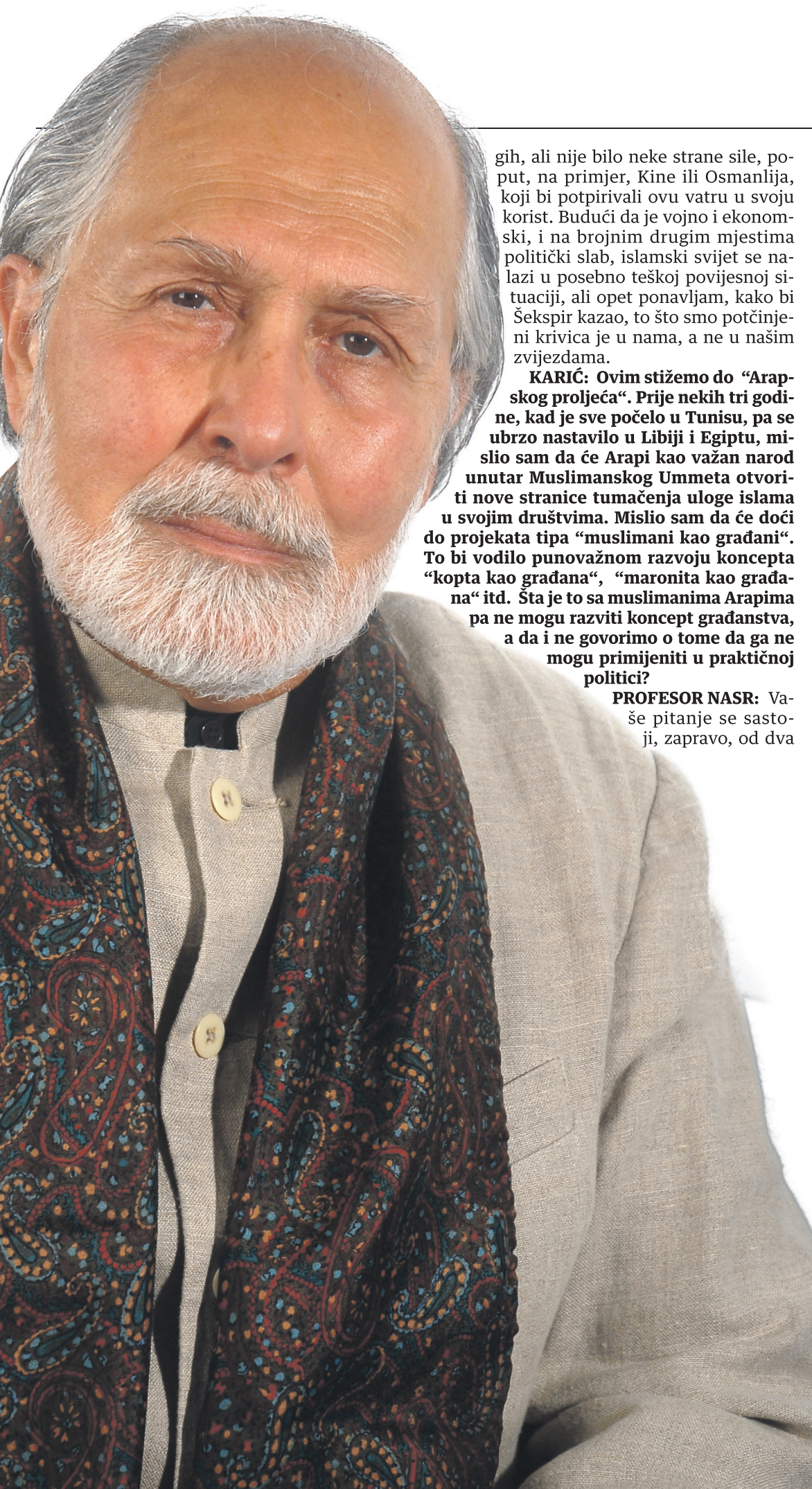
Nakon što je doktorirao na Harvardu, Seyyed Hossein Nasr se 1958. godine vraća u Teheran, na Teheranskom univerzitetu biva iza-

bran za vanrednog, a potom i za redovnog profesora. Kako sam tvrdi u svojim autobiografskim zapisima:

"Šta mi je tad [na Teheranskom univerzitetu] bila najveća želja? U to vrijeme želio sam da se tamo stvori jedan ambijent u kojem će se zapadna znanost i mišljenje moći proučavati sa jednog islamskog stanovišta, jedne islamske perspektive i znanosti. Ja sam i nakon 1958. godine u Iranu nastavio studirati tradicionalne islamske znanosti i filozofiju pred ljudima, vodećim znalcima koji su u to vrijeme bili još živi u Iranu. Od velike je važnosti bilo da sam učio pred Seyyedom Muhammadom Husaynom Tabatabajem..."

U ovo vrijeme u Teheranu je boravio i Henry Corbin, jedan od najzaslužnijih Evropljana na planu afirmiranja savremenih studija o islamu, posebno o islamskom filozofskom nasljeđu.

Godine 1974. Seyyed Hossein Nasr je u Teheranu osnovao Iransku kraljevsku akademiju za filozofiju, od 1974. do 1979. ova akademija

gih, ali nije bilo neke strane sile, poput, na primjer, Kine ili Osmanlija, koji bi potpirivali ovu vatru u svoju korist. Budući da je vojno i ekonomski, i na brojnim drugim mjestima politički slab, islamski svijet se nalazi u posebno teškoj povijesnoj situaciji, ali opet ponavljam, kako bi Šekspir kazao, to što smo potčinjeni krivica je u nama, a ne u našim zvijezdama.

KARIĆ: Ovim stižemo do "Arapskog proljeća". Prije nekih tri godine, kad je sve počelo u Tunisu, pa se ubrzo nastavilo u Libiji i Egiptu, mislio sam da će Arapi kao važan narod unutar Muslimanskog Ummeta otvoriti nove stranice tumačenja uloge islama u svojim društvima. Mislio sam da će doći do projekata tipa "muslimani kao građani". To bi vodilo punovažnom razvoju koncepta "kopta kao građana", "maronita kao građana" itd. Šta je to sa muslimanima Arapima pa ne mogu razviti koncept građanstva, a da i ne govorimo o tome da ga ne mogu primijeniti u praktičnoj politici?

PROFESOR NASR: Vaše pitanje se sastoji, zapravo, od dva

Islamski svijet je u porođajnim bolovima da razvije nove političke institucije koje će biti njegove vlastite i islamski autentične, ali još uvijek nije udovoljio tom zadatku. Neislamske i u isto vrijeme nezapadne zemlje suočavaju se sa istim pitanjima kao i muslimani. Pogledajte Rusiju, Kinu i čak ono što se naziva najvećom svjetskom demokratijom, odnosno Indiju, a da ne govorimo o Ukrajini i onome kroz šta sada ona prolazi. Demokratija se ne može odvojiti od kulturnih vrijednosti nekog društva, što za muslimane uključuje prvenstveno religiju. Da islamski svijet nije pod stalnim vanjskim pritiskom i da njegova bogatstva ne traže moćnije nacije, islamske zemlje bi postepeno razvile vlastiti održivi islamski politički sistem i oblike demokratije kao što to nekoliko zemalja čini i sada.

pitanja, jedno koje se odnosi na "Arapsko proljeće" a drugo na građanstvo u modernome smislu. Što se tiče "Arapskog proljeća", na njegovome čelu stajao je jedan mali broj sekulariziranih Arapa koji je želio demokratiju u modernome smislu i zbacivanje autokratskih režima. Njima su se potom pridružili brojni islamski elementi koji sačinjavaju veliku većinu arapskih društava. Čim su održani slobodni izbori, islamski elementi su pobijedili. Ovo me se suprotstavio Zapad, ostatak autokratskih sila staroga poretka i drugi arapski autokratski režimi koji su se pobožali za vlastitu budućnost. Ove su se sile udružile da zaustave čitav pokret. Najbolji primjer ovog fenomena može se vidjeti u Egiptu gdje je vojni puč zaustavio proces demokratije iskoristivši njezinu nesavršenost kao izgovor da opet preuzme državu.

Što se tiče pojma građanstva, njegova analiza bi zahtijevala jednu dugačku raspravu koja se ovdje ne može donijeti. Dozvolite mi da to sumiram tako što ću reći da je ideja nacije i nacionalizma u modernome smislu jedna zapadna ideja koja je zasnovana na sekularizaciji društva i njegovih političkih institucija, te da je izrasla iz Francuske revolucije. Karlo Veliki je politički ujedinio Zapadnu Evropu, te su u toku sljedećeg milenijuma Evropljani sebe vidjeli kao članove kršćanskoga svijeta iako su se, naravno, lokalni identiteti zadržali, tako da jedan Francuz sebe nije smatrao Nijemcem. Ali politički identiteti u krajnjem smislu prevazišli su sve ono što danas smatramo nacionalnim identitetom. Ne zaboravimo da je čak i danas britanska kraljevska porodica germanskog porijekla, te da je Džordž Treći govorio njemački u Dvorcu Windsor, ili da je sadašnji španski monarh francuskoga porijekla. Ali u svakom slučaju nacionalizam u modernome smislu pobijedio je prvo u Evropi, a onda je taj sekularizirani nacionalizam potom uvezen u islamski svijet u 19. stoljeću.

Takav je koncept bio potpuno stran islamskome svijetu gdje je Salahuddin Kurd mogao postati arapski kralj, turski Mameluci su mogli stoljećima vladati Egiptom, Moguli su osnovali islamsko carstvo u Indiji ili turkijski Kadžari koji su osnovali kadžarsku dinastiju u Perziji. Islamski svijet se još uvijek bori sa islamskom idejom *ummata* i *zimijskog* sistema i njihove opozicije ideji moderne države. Građanstvo u sekularnom smislu nije tradicionalna islamska ideja i na samim je muslimanima da bez vanjskog pritiska razviju vlastito rješenje na ovo pitanje posebno u vrijeme kada sama Evropa, gdje se ideja modernoga nacionalizma pojavila, nastoji da prevaziđe lokalne nacionalizme i postane na neki način opet Evropa Karla Velikoga. Kako je paradoksalno za nas da je u vrijeme kada se to dešava, veliki dio islamskoga svijeta još uvijek zarobljen u granicama koje su iscrtali evropski političari i geografi, a da se svakom pokretu za ponovno političko ujedinjenje bilo ko-

je izdala oko četrdeset naslova iz područja filozofije i tradicionalne islamske duhovnosti. U pripremi nekih od ovih djela učestvovali su Henry Corbin i Toshihiko Izutsu. Od 1979. godine Seyyed Hossein Nasr živi u Sjedinjenim Američkim Državama, predavao je na mnogim univerzitetima, a najdužu dionicu svoje karijere ima na Univerzitetu George Washington gdje je pročelnik za islamske studije (*Islamic studies*). Seyyed Hossein Nasr je najpoznatiji muslimanski filozof i mislilac na Zapadu tokom druge polovine XX stoljeća, te u ovim prvim godinama XXI stoljeća. Jedini je do sada muslimanski filozof o kojem je Biblioteka "Živi filozofi" (*Library of Living Philosophers*) izdala jedan veliki svezak. Također, Seyyed Hossin Nasr je ušao u povijest savremene islamologije po svojim predavanjima na najelitnijim katedrama svijeta (npr. *Gifford Lectures*, *Cadbury Lectures*, itd.)

Mišljenje, djelovanje i duhovni utjecaj profesora Seyyeda Hosseina Nasra su nadaleko poznati.

Glavna djela profesora Seyyeda Hosseina Nasra:

Tri muslimanska mudraca (*Three Muslim Sages*),
Ideali i stvarnost islama (*Ideals and Realities of Islam*),
Nauka i civilizacija u islamu (*Science and Civilization in Islam*),
Anotirana bibliografija islamske nauke (*An Annotated Bibliography of Islamic Science*, tri toma),
Čovjek i priroda: Duhovna kriza modernog čovjeka (*Man and Nature: The Spiritual Crisis of Modern Man*),
Islam i čorsokak modernoga čovjeka (*Islam and the Plight of Modern Man*),
Islamska nauka: Ilustrirana studija (*Islamic Science: An Illustrated Study*),
Transcendentalna filozofija Sadruddina Širazija (*The Transcendent Theosophy of Sadr al-Din Shirazi*),
Islamski život i mišljenje (*Islamic Life and Thought*),

Znanje i Sveto (*Knowledge and the Sacred*),
Islamska umjetnost i duhovnost (*Islamic Art and Spirituality*),
Muhammed – Čovjek Božiji (*Muhammad – Man of Allah*),
Tradicionalni islam u modernom svijetu (*Traditional Islam in the Modern World*),
Islamska filozofija nauke (*The Islamic Philosophy of Science*),
Sufijski eseji (*Sufi Essays*),
Potreba za svetom naukom (*The Need for a Sacred Science*).
Profesor Seyyed Hossein Nasr je priređivač i koautor mnogih djela, na pr. sa Henry Corbinom, Osmanom Yahyaom, Oliverom Leamanom, itd. Nasrove rasprave i knjige objavljene su na više od pedeset jezika. U bivšoj Jugoslaviji i u Bosni i Hercegovini on je najprevođeniji islamski autor iz druge polovine XX stoljeća. Također, u ovih četrnaest godina XXI stoljeća djela profesora Nasra prevode se sve intenzivnije.

jeg dijela islamskoga svijeta Zapad snažno suprotstavlja, osim kada je to u njegovome interesu kao što je bilo u slučaju osnivanja Ujedinjenih Arapskih Emirata.

KARIĆ: Spomenuću Vašu knjigu "Knowledge and the Sacred". U njoj, kao i u svojim drugim djelima, Vi ste veoma kritički usmjereni prema nasljeđu Prosvjetiteljstva u modernom svijetu. U svojoj knjizi "Čovjek i Priroda" Vi ste veliki kritičar Prosvjetiteljstva, ovaj put iz perspektive ekološke krize. Theodor Adorno i Max Horkheimer također diskreditiraju neka važna načela Prosvjetiteljstva, itd. U kontekstu "Arapskog proljeća" moje pitanje glasi: Da li smatrate da bi bilo dobro da je muslimanski svijet imao svoje prosvjetiteljstvo, koje ne bi bilo razvijeno iz zapadnog koncepta Prosvjetiteljstva, već iz svojih vlastitih kulturnih i vjerskih temelja?

PROFESOR NASR: Da, uvijek sam bio kritičan prema Prosvjetiteljstvu koje, metafizički govoreći, nije Prosvjetiteljstvo već potamnjenje uma i mišljenja tako što nadomješta čisto ljudski razum kao konačno sredstvo za sticanje znanja i istine, na mjesto objave na jednoj strani i intelekcie (*ta'aqqul* u tradicionalnom islamskom smislu) na drugoj. Doista bi bila tragedija ako bi islamski svijet imao takvo "prosvjetiteljstvo", pogotovo u vrijeme kada se prosvjetiteljski projekat na Zapadu rastače. Što se tiče islamskoga svijeta, mi ne moramo imati svoje prosvjetiteljstvo u zapadnome smislu. Ono što nama treba je da oživimo vlastite intelektualne i duhovne tradicije. Da parafraziram poznatu rečenicu Frithjofa Schuon, mi spavamo na blagu. Moramo se probuditi i steći puno povjerenje u vlastite intelektualne tradicije. Oponašanje Zapada neće oživjeti našu slavnu civilizaciju.

KARIĆ: Vratimo se sada поближе najnovijim krvoprolićima u tradicionalnim muslimanskim zemljama. Egipat i Sirija su zemlje koje, svaka na svoj način, nagovještavaju užasnu budućnost Muslimanskog Ummeta. U Egiptu su bili izbori, predsjednik Mursi je izabran demokratski, postao je prvi legalno i legitimno izabrani predsjednik modernog Egipta. A onda je došao vojni udar, krvoprolića se događaju iz dana u dan. Zvanični Zapad je, ipak, stao uz vojni udar, premda na jedan ljigav način. Kako komentirate ulogu Zapada prema vojnom udaru u Egiptu? Kako gledate na tzv. politički islam oćenito, i Muslimansku braću posebno, u najnovijim užasima ne samo u Egiptu, već i na Bliskom istoku?

PROFESOR NASR: Naravno da je ono što se dešava u Egiptu i Siriji tragično, a posebno u Siriji gdje se jedno od najvećih središta islamske civilizacije uništava novcem iz nekih arapskih zemalja i političkom podrškom sa Zapada, te nažalost od strane nekih islamskih zemalja, ali ne vjerujem da ova tragedija nagovještava ono što ste nazvali "užasnom budućnošću muslimanskoga ummeta". Prilike u drugim muslimanskim zemljama nisu iste. Već sam kazao nekoliko riječi o Egiptu. Dopusnite mi da samo dodam da je hipokrizija od strane zapadnih sila sa svom tom pričom o demokratiji i ljudskim pravima zasigurno doseгла vrhunac u Egiptu. Zapadna štampa čak i ne pita odakle je došlo svo to naoružanje koje se koristi da se napadnu mase u Egiptu.

Onoliko koliko je u pitanju politički islam, mora se svjesno proučiti prije svega da je islam, za razliku od kršćanstva, uvijek imao političku dimenziju, ali da nije bilo "političkoga islama" u sadašnjem smislu u seldžučkom ili mamelučkom periodu. Ono što se danas naziva političkim islamom je jedan komplicirani fenomen koji je umnogome usvojio zapadne političke ideje i metode sa jednim muslimanskim dekorativnim slojem, od čega je veći dio emotivna reakcija na zapadnu domina-

ciju, ali bez intelektualnog konteksta. Njegovi ekstremni oblici, kakvi se mogu naći u al-Qā'idi čak krše jasne norme *šerijata* u ime islama. Islamski svijet traga za načinima da ponovo uspostavi svoj identitet i neovisnost. Usred tog procesa nastalo je ono što se naziva "političkim islamom" koji je na mnogim mjestima oslabio a ne ojačao islamski svijet. Vjerujem da su sadašnji oblici "političkoga islama" privremeni i da predstavljaju prelaznu fazu u povijesti islamskoga svijeta.

KARIĆ: Nažalost, moram Vas pitati i o Vašim gledanjima na otvoreni, rekao bih "globalni i apokaliptični sukob" sunija i šiija. Na Zapadu se nekada, iz varničenja između katolika i "kršćana na drugi način" rodila Reformacija. Također, neki misle da je Prosvjetiteljstvo, dijelom, nastalo iz sukoba katolika i protestanata. Šta mislite da li će sukob sunija i šiija dovesti do još većih užasa? Ili će, možda, doći do pojave koncepta univerzalističkog islama, koji će dovesti do širenja koncepta "građanske države" od Maroka do Indonezije? Možemo li biti optimisti?

PROFESOR NASR: Sunitsko-šiijski sukob je bez sumnje glavna tragedija u islamskom svijetu. Podstaknuta ekstremističkom neovehabijskom i neoselefijskom ideologijom, te poduprta naftnim novcima, razdire tkivo islamskog društva od Pakistana do Libana. Glavni izuzetak su Iran, muslimanska Indija i zemlje Perzijskoga zaljeva (osim Bahreina) gdje sunije i šiije žive u velikoj mjeri u miru jedni sa drugima. Ovu podjelu Zapad koristi u vlastite svrhe, ali mi muslimani smo glavni krivci. Koliko je mnogo muslimanskih vjerskih učenjaka koje su muslimanske vlasti, a ne Zapad, podstaknule da pišu ili propovijedaju sektašku mržnju?! Ali ipak postoji mnogo ugledne *uleme*, i sunija i šiija, koji marljivo rade zarad harmonije između sunizma i šiizma, te za jedinstvo islama. Vjerujem da je ovo pitanje jedno od najkritičnijih za muslimane danas, ali ne mislim da će dovesti do sekularizacije islamskoga društva onako kako su katoličko-protestantski ratovi odvrtili mnoge od samoga kršćanstva. Još uvijek se nadam da će pobijediti oni koji tragaju za islamskim jedinstvom. Oni imaju veći dio omladine, pogotovo onih obrazovanih, na svojoj strani. Što se tiče onoga što nazivate "građanskim društvom", vjerujem da islam mora razviti svoje razumijevanje islamskog građanskog društva i da je sekularizirana zapadna ideja građanskoga društva, u kojem je religijski element nebitan, u suprotnosti sa islamskim viđenjem društva i da se neće ukorijeniti u islamskom svijetu, osim ako se ne unište islamske norme i ideali.

KARIĆ: Prethodno pitanje postavio sam Vam iz jednog praktičnog razloga. Naime, izbori na Zapadu, u zemljama tzv. liberalne demokratije, obično se provedu bez mrtvih glava. Evo, Nijemci su dali po treći put najviše glasova stranci Angele Merkel, i niko zbog tih izbora nije poginuo na ulicama Berlina, Bonna, Münchena... Osim veoma malog broja muslimanskih zemalja (npr. posljednji period Republike Turske, Indonezija, Malezija, itd.) moramo priznati da praktična politika u muslimanskim zemljama znači stradanje, probleme, konflikte. Šta je razlog pa nema elementarne slobode (okupljanja, izražavanja ideja, sloboda od cenzure) za alternativna djelovanja u muslimanskim zemljama? Može li se razlog ovome naći u srednjovjekovnim konceptima tumačenja islama koji drže muslimane taocima neslobode i brutalnosti?

PROFESOR NASR: Prije svega, ne slažem se sa vama da su u Srednjem vijeku muslimani držani u tlačenju i brutalno. Ima mnogo više tlačenja i brutalnosti u svijetu danas nego tokom Srednjega vijeka. Ali da se vratim na ostatak Vašega pitanja. Demokratija u moder-

Što se tiče projekta "evropskoga islama", razumijem njegovu namjeru i suosjećam se sa njom. Ali važno je istaknuti da jedna religija ne može promijeniti svoje osnovne postulate da bi je prihvatili negdje kao manjinu. Danas govorimo o kineskom ili indijskom islamu, ali niti u jednom slučaju islam nije žrtvovao niti jedan od svojih postulata, a bio je manjina u tim velikim civilizacijama. Prilagodio se novim okolnostima, ali nije žrtvovao niti jedan od svojih principa, ideala ili zakona. Zapravo, u oba slučaja je kreirao odjelitu kulturu koja je bila duboko islamska i u isto vrijeme kineska ili indijska. Tako ja zamišljam idealnu budućnost evropskoga islama.

nom smislu sa izborima, itd. jeste moderni zapadni izum i trebalo je mnogo ratova i sukoba u Evropi i Americi prije nego što je tu ustanovljena. Ne zaboravite da se situacija u Njemačkoj tek sada povezuje sa Merkel. Sjetimo se onoga što se odvijalo od Bismarcka do Hitlera. Islamski svijet je u porođajnim bolovima da razvije nove političke institucije koje će biti njegove vlastite i islamski autentične, ali još uvijek nije udovoljio tom zadatku. Neislamske i u isto vrijeme nezapadne zemlje suočavaju se sa istim pitanjima kao i muslimani. Pogledajte Rusiju, Kinu i čak ono što se naziva najvećom svjetskom demokratijom, odnosno Indiju, a da ne govorimo o Ukrajini i onome kroz šta sada ona prolazi. Demokratija se ne može odvojiti od kulturnih vrijednosti nekog društva, što za muslimane uključuje prvenstveno religiju. Da islamski svijet nije pod stalnim vanjskim pritiskom i da njegova bogatstva ne traže moćnije nacije, islamske zemlje bi postepeno razvile vlastiti održivi islamski politički sistem i oblike demokratije kao što to nekoliko zemalja čini i sada.

KARIĆ: Vratimo se malo današnjoj ulemi, i šijskoj i sunijskoj, i njihovoj ulozi u najnovijim krvoprolićima na ulicama Tripolija (i libanskog i libijskog), Tunisa, Kaira, Sane, Damaska, Kabula, Pešavara, Lahore, Karačija... Da li mislite da će se muslimani u tradicionalnim zemljama islama osloboditi alima i pripadnika *uleme* i mula koji pozivaju na nasilje, na istrebljenje šiija, ili pak istrebljenje sunija? Da li predviđate da će u tradicionalnim zemljama islama stasati različite intelektualne tendencije koje će ostati otvorene prema islamu, ali koje će reducirati negativnu ulogu sektaške *uleme* i mula u društvu?

PROFESOR NASR: Uvijek postoje neki ekstremistički vjerski učenjaci i lideri u svakoj religiji kako možete jasno vidjeti danas u fundamentalističkom kršćanstvu, judaizmu i hinduizmu. Mnogo je otrovnijih napada bilo od strane određenih kršćana prema muslimanima, nego od muslimana prema kršćanima. Razlika je u tome da u slučaju islama političke snage i iznutra i izvana podržavaju takve ekstremiste radi svojih ciljeva. Kada bi se zaustavila finansijska podrška takvim krešta-

vim glasovima, oni bi u velikoj mjeri utihnuli. Ali čak i u islamskom svijetu, broj *uleme* ili *mula* koji pozivaju na mržnju i nasilje je mali u usporedbi sa onima koji propovijedaju razumijevanje i bratstvo. Ova se istina može vidjeti od vodećih autoriteta al-Azhara do vođa pokreta Muhammadiyyah u Indoneziji. Muslimani moraju da otvore raspravu o tome koliko štete ovi ekstremistički pogledi čine islamu i da zaustave njihovu finansijsku podršku koja u većini dolazi iz nekih od naftom bogatih arapskih zemalja.

KARIĆ: A sada je vrijeme da oslovimo pitanje muslimana na Zapadu. Da Vas podsjetim: Kraj Drugog svjetskog rata i propast nacizma u Evropi obilježen je užasnim genocidom nad Jevrejima. Krenemo li dalje, propast komunizma u Evropi (od kraja osamdesetih godina XX. stoljeća naovamo) obilježen je genocidom nad Bosanskim muslimanima. Presude za Srebrenicu i druga stradanja Bosanskih muslimana su sada javna stvar. Kako gledate na položaj muslimana u Evropi i na Zapadu danas? Ima li projekt tzv. "evropskog islama" ikakvu šansu?

PROFESOR NASR: Evropsko društvo, čak i nakon sekularizacije i marginalizacije religije, bilo je više suprotstavljeno prihvatanju muslimana u svoju sredinu nego što je to islamski svijet bio prema kršćanima. Iz tog razloga vjerujem da je pozicija muslimana u Evropi, čak i u Britaniji, nesigurnija i teža nego u Americi. Postoje čak neki ljudi u Evropi koji se boje da će se islam, ako se dopusti, snažno proširiti po Evropi i promijeniti kulturni karakter tog dijela svijeta. Ali sada ima nekih dvadeset i pet miliona muslimana u Evropi, i u najboljem slučaju oni će biti konačno prihvaćeni kao dio evropskog društva, ali kao odjelita manjina poput Jevreja. Međutim, ne zaboravimo sve tragedije koje su Jevreji pretrpili u Evropi prije nego što su dostigli svoj sadašnji status. Nadajmo se da se takva stvar neće desiti muslimanima, iako je mnogo povijesnih evropskih antisemitskih osjećanja sada sa jevreja usmjerenom na muslimane.

Što se tiče projekta "evropskoga islama", razumijem njegovu namjeru i suosjećam se sa njom. Ali važno je istaknuti da jedna religija

ne može promijeniti svoje osnovne postulate da bi je prihvatili negdje kao manjinu. Danas govorimo o kineskom ili indijskom islamu, ali niti u jednom slučaju islam nije žrtvovao niti jedan od svojih postulata, a bio je manjina u tim velikim civilizacijama. Prilagodio se novim okolnostima, ali nije žrtvovao niti jedan od svojih principa, ideala ili zakona. Zapravo, u oba slučaja je kreirao odjelitu kulturu koja je bila duboko islamska i u isto vrijeme kineska ili indijska. Tako ja zamišljam idealnu budućnost evropskoga islama.

KARIĆ: Kako vidite moderni zapadni diskurs o muslimankama? Da li je on zasićen takozvanim "kompleksom spasitelja" u kojem su muslimanke objektivizirane i učinjene sredstvom za postizanje političkih ciljeva? Razmotrimo npr. slučaj hrabre djevojke Malale Yousafzai, koja se bori za obrazovanje djevojaka u Pakistanu. Da li bi njezin slučaj bio na Zapadu uopće poznat da ju je ranila američka bespilotna letjelica?

PROFESOR NASR: Zasigurno postoji "kompleks spasitelja", kako to opisujete, koji je uključen i to je povezano sa "križarskim duhom" na Zapadu koji je veoma živ ali sada najviše u sekulariziranom obliku. Dok neki na Zapadu idu za ovim križarskim ratovima iz idealističkih razloga, većina na Zapadu ih koristi radi političkih namjera. Pitanje žena je jedno od tih slučajeva. Naravno da ima mnogo nepravde učinjene protiv žena u islamskom svijetu, ali to sam islamski svijet treba rješavati. Kako bi se Zapadnjacima svidjelo da se stalno drže konferencije u islamskom svijetu o temi nasilja prema ženama u Americi, ili o učestalosti silovanja u američkim gradovima i o naporima koje muslimani moraju učiniti da zaustave takve nepravde i kriminal?! Da, siguran sam da je Malalu Yousafzai povrijedila američka bespilotna letjelica - drone, ne biste ni čuli za njezino ime.

KARIĆ: U vezi sa pitanjem savremenog stanja muslimana u Evropi, traje stalna rasprava o predstavljanju i zastupanju muslimana na ovom kontinentu. Kome je dozvoljeno da govori u ime evropskih muslimana danas? Da postavimo ovo pitanje riječima intelektualke Gayatri Chakravorty Spivak: "Može li potči-

njeni [musliman] govoriti?" I da li su moderna djela o islamu i muslimanskim društvima u Evropi danas dovoljno široka da obuhvate iznijansiranu sadašnjost muslimana?

PROFESOR NASR: Nema sumnje da glasu muslimana u Evropi nije dozvoljeno da se čuje onoliko koliko bi trebalo, a posebno glasu obespravljenih i marginaliziranih muslimana u takvim zemljama kao što je Francuska, iako se povremeno tu i tamo čuje njihov glas. Slučaj muslimana u Britaniji nešto je bolji iako i oni također pate zbog brojnih predrasuda, ali barem imaju mnogo predstavnika u višim slojevima društva. Postoje neke dobre knjige koje su napisali sami muslimani kao i nekoliko nemuslimanskih Evropljana o muslimanima u Evropi, ali treba se više učiniti da bi se potpuno predstavila stvarnost nijansi prisustva muslimana u toj zemlji.

KARIĆ: Na kraju, da li čovječanstvo ima ikakvu nadu da preživi? Prije nekoliko godina pročitao sam jedan Vaš intervju u kojem tvrdite da će se ekološka kriza pogoršati, a ako se to dogodi, čovječanstvu je ostalo samo nekih pedeset godina relativno mirnoga života. Jesmo li s modernom tehnologijom postali učeniji? Jesmo li s modernom tehnologijom postal humaniji? Rečeno Kantovim riječima: Možemo li se sa tehnologijom ičemu dobrom nadati? I, na samom kraju, šta nam je činiti ako je mašina sve ovo zgotovila (užasne oluje, topljenje polarnih lednjaka, kisele kiše, itd.)?

PROFESOR NASR: Vjernik uvijek mora imati nadu i shvatiti da budućnost leži naposljetku u Božijim Rukama. Ali sa čisto ljudskog stajališta mora se shvatiti da je ekološka kriza dosegla kritičnu tačku zahvaljujući modernom čovjeku i njegovim tehnološkim izumima uz djelovanja zasnovana na pretjeranom samopouzdanju, pohlepi i sljepoći prema prirodnim ritmovima i harmoniji koja održava sav život uključujući i čovjekov. Postoji mnogo pronicljivih ljudi, i vjerskih i sekularnih, koji shvataju opasnost nastavljanja putem kojim svijet sada ide, ali ne mislim da će ova moćna sila koja nastoji da uništi prirodni okoliš u ime ljudskih potreba i za ljudsku korist biti zaustavljena osim ako se ne desi ogromna, i mislim doista ogromna, prirodna katastrofa na samome Zapadu, a ne u nekoj afričkoj ili azijskoj zemlji, ili na nekom udaljenom otoku. Moderna tehnologija, novo "božanstvo" modernog čovjeka, sigurno nas nije učinila humanijima. Nasuprot tome, učinila je čovječanstvo manje humanim. I ne, nikakvo dobro u krajnjem smislu ne može proisteci iz toga. Više moderne tehnologije neće riješiti krizu koju je izazvala ta tehnologija, iako može imati pozitivan učinak tu i tamo, poput smanjenja zagađenja izazvanog fabrikama i autima. Što se tiče toga šta možemo uraditi, prvi korak mora biti da se probudimo spram stvarnosti situacije. Ako bi oni koji utječu na slijed događaja shvatili da su mašina i njezine različite upotrebe dovele do užasnih oluja, otapanja ledenih polova, uništenja toliko mnogo vrsta i do toliko mnogo drugih užasa koje danas vidimo, cjelokupan stav prema mašini bi se drastično promijenio. Naposljetku ljudska su bića ta koja su, usvajajući pogrešnu paradigmu stvarnosti, stvorila mašine koje uništavaju prirodni ambijent koji održava njihove vlastite živote. Naposljetku, veličina problema koje smo stvorili ne bi trebala biti izgovor koji bi oslobodio odgovornosti svakog od nas za stvaranje tih problema i potrebu da se iznađu prava rješenja. A Bog zna najbolje, *wa'LLāhu a'lam*.

PREVELA S ENGLESKOG: DŽENITA KARIĆ

Naravno da ima mnogo nepravde učinjene protiv žena u islamskom svijetu, ali to sam islamski svijet treba rješavati. Kako bi se Zapadnjacima svidjelo da se stalno drže konferencije u islamskom svijetu o temi nasilja prema ženama u Americi, ili o učestalosti silovanja u američkim gradovima i o naporima koje muslimani moraju učiniti da zaustave takve nepravde i kriminal?! Da, siguran sam da je Malalu Yousafzai povrijedila američka bespilotna letjelica - drone, ne biste ni čuli za njezino ime.